

УДК 657.1

JELclassification: M41

DOI: <https://doi.org/10/35774/visnyk2019.04.103>

Василь ЦАРУК,

кандидат економічних наук, заступник директора,
Відокремлений структурний підрозділ Рівненський коледж
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
вул. Коперніка, 4, м. Рівне, 33001, Україна

E-mail: vasil-caruk@ukr.net
ORCIDID:0000-0002-5989-4243

АГЕНТСЬКА ПРОБЛЕМА В УПРАВЛІННІ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ КОРПОРАЦІЙ

Царук В. Агентська проблема в управлінні як виклик для системи обліку корпорацій. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 4. С. 103–115. DOI: <https://doi.org/10/35774/visnyk2019.04.103>

Tsaruk V. Ahentska problema v upravlinni yak vyklyk dlia systemy obliku korporatsii. [Agency problem in management as a challenge for the corporation accounting system]. *The Herald of Ternopil National Economic University*, 2019, Vol. 4, 103–115. DOI: <https://doi.org/10/35774/visnyk2019.04.103>

Анотація

Вступ. Корпоративне управління як основа забезпечення ефективного використання наявних у корпорації ресурсів може бути побудоване за допомогою спектра моделей, яким притаманні як переваги, так і недоліки. Неінституційна теорія, зокрема її окрема складова – агентська теорія, є однією з теорій, яка дає змогу обґрунтувати причини зниження якості впроваджених систем корпоративного управління та сформувати шляхи її підвищення, зокрема з урахуванням ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні ефективності їх функціонування.

Мета. Метою статті є моніторинг сутності та особливостей вияву агентської проблеми в корпоративному управлінні для узагальнення можливих шляхів її подолання за допомогою облікового інструментарію й обґрунтування відповідних напрямів удосконалення обліку.

Методи. Застосовано спектр методів дослідження, пов'язаних з вирішенням агентської проблеми в системі корпоративного управління, зокрема діалектичний метод пізнання і системний підхід до трактування корпоративного управління, монографічний метод для моніторингу позицій науковців у сфері вирішення

© Василь Царук, 2019.

агентської проблеми через застосування методів обліку та його інструментарій, абстрактно-логічний метод для теоретичних узагальнень і формулювання висновків.

Результати. Обґрунтовано необхідність розвитку бухгалтерського обліку для вирішення агентської проблеми в корпоративному управлінні. Розкрито особливості розвитку неінституційної теорії як теоретичної основи корпоративного управління. Визначено необхідність дослідження агентської теорії як засобу вирішення проблем в корпоративному управлінні. Розкрито сутність агентської проблеми в корпоративних структурах та виокремлено причини її виникнення. Окреслено теоретичні засади агентської проблеми в корпоративних структурах. Проаналізовано випадки вияву агентської проблеми в корпоративних структурах. Виділено основні напрями удосконалення облікової системи корпоративної структури з метою мінімізації наслідків виникнення агентської проблеми.

Перспективи. У подальших наукових дослідженнях доцільно акцентувати увагу на оптимізації конкретних елементів облікової системи корпорацій з метою уникнення агентської проблематики в системі корпоративного управління.

Ключові слова: неінституційна теорія, агентська проблема, управлінський опортунізм, облік в корпоративному управлінні.

Формул: 0, рис.: 2, табл.: 1, бібл.: 12.

Abstract

Vasyl TSARUK

AGENCY PROBLEM IN MANAGEMENT AS A CHALLENGE FOR THE CORPORATION ACCOUNTING SYSTEM

Introduction. Corporate governance, as a basis for ensuring the efficient use of corporate resources, can be built on a range of models that have both advantages and disadvantages. Neo-institutional theory, in particular its separate component is agency theory. It is one of the theories that allows to substantiate the reasons for the decline in the quality of implemented corporate governance systems and to formulate ways to improve it, in particular, taking into account the role of accounting in ensuring the effectiveness of their functioning.

Purpose. The aim of the article is to monitor essence and peculiarities of manifestation of agency problem in corporate governance and substantiation of place of accounting in its solution.

Methods. The range of research methods related to the solution of the agent problem in the corporate governance system is applied. Dialectical method of cognition and the systematic approach to the interpretation of corporate governance, the monographic method for monitoring the positions of scientists in the sphere of solving the agent problem, the abstract and logical method for theoretical generalizations and formulation conclusions are used in the research.

Results. The necessity of accounting development in solving the agency problem in corporate management is substantiated. The peculiarities of the development of neo-institutional theory as a theoretical basis of corporate governance are revealed. The

necessity to study agency theory as a means of solving problems in corporate governance is substantiated. The essence of agency problem in corporate structures is revealed and the causes of its occurrence are identified. The theoretical principles of agency problem in corporate structures are highlighted. Cases of manifestation of agency problem in corporate structures are analyzed. The basic directions of improvement of the accounting system of the corporate structure with the purpose of minimizing consequences of occurrence of agency problem are highlighted.

Discussion. *It is advisable to focus on optimizing specific elements of the corporate accounting system in further research in order to avoid agency issues in the corporate governance system.*

Keywords: *neo-institutional theory, agency problem, managerial opportunism, accounting in corporate governance.*

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 1, bibl.: 12.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Сучасна концепція корпоративного управління остаточно сформувалась на початку 1990-х років у відповідь на глобальне поширення корпорацій та підвищення важливості їх ролі у функціонуванні світової економіки. Корпоративне управління є системою соціально-економічних взаємодій, тобто передбачає здійснення постійних взаємовідносин групи суб'єктів, залучених до цього процесу – виконавчих органів, ради директорів, акціонерів та інших осіб, зацікавлених у забезпеченні сталого та ефективного функціонування корпорації. Системи корпоративного управління є одним із специфічних механізмів, які використовуються для забезпечення найбільш ефективного використання наявних у корпорації ресурсів, вони можуть бути побудовані на основі використання різноманітних моделей, яким притаманні власні переваги та недоліки.

Розвиток практики корпоративного управління в Україні зумовлює необхідність розробки ґрунтовних теоретико-методологічних засад, які б дали змогу впроваджувати у вітчизняних організаціях високоякісні його системи. Неоінституціоналізм, зокрема така його складова, як агентська теорія, є тим вченням, яке дозволяє обґрунтувати причини зниження якості впроваджених систем корпоративного управління та сформулювати шляхи її підвищення, в т. ч. з урахуванням ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні ефективності їх функціонування.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питанням ідентифікації та вирішення агентської проблеми присвячені праці представників інституційної теорії – А. А. Берле, О. Вільямсона, М. К. Дженсена, Г. Демсеца, К. М. Ейзенгардт, Р. Коуза, Г. К. Мінза, В. Х. Меклінга, Ф. Найта та ін. Тему облікового забезпечення управління агентськими витратами розкрито в дослідженнях К. Ю. Воронової, В. М. Жука, Г. Г. Кірейцева, В. В. Панкова, С. М. Поленової, М. А. Проданчука, І. Б. Садовської, Л. А. Чайковської, І. А. Юхименко-Назарук та ін.

Формулювання цілей статті. Основним завданням статті є аналіз сутності, особливостей вияву агентської проблеми в корпоративному управлінні та обґрунтування місця бухгалтерського обліку в її вирішенні.

Викладення основного матеріалу дослідження. З початку ХХ ст. функціонування системи корпоративного управління було об'єктом вивчення різних дисциплін економічного спрямування (економічна теорія, фінанси, економічна соціологія, бухгалтерський облік тощо), які не змогли повною мірою забезпечити ліквідацію розриву між наявними практичними проблемами та системою теоретичних знань у сфері корпоративного управління. Передусім це пов'язано з неможливістю неокласичної економічної теорії, яка базується на таких основних засадах, як методологічний індивідуалізм, раціональність економічних суб'єктів і максимізація корисності, пояснити особливості протікання процесів, що відбуваються в середині фірми, та пов'язані з перетворенням ресурсів на готовий продукт.

Про недостатність приділення уваги фірмі як окремій економічній організації в рамках неокласичної теорії відмічали з початку ХХ ст. Ф. Найт, Р. Коуз, а пізніше більш детально цю проблему розкрив Г. Демсец, що дало змогу йому сформулювати основи економічної теорії прав власності. Саме Г. Демсец у праці 1983 р. зазначив, що місія неокласичної економіки полягає в розумінні системи цін на ресурси і її координації з використанням ресурсів, а не в розумінні внутрішнього функціонування реальних фірм [1, с. 377]. Таким чином, неокласична теорія не дає змоги аналізувати проблеми внутрішньої організації фірми. Значною кількістю дослідників у неокласичному розумінні фірма прирівнюється до «чорної скриньки», яка дозволяє лише обґрунтувати, як зміни у вхідних витратах призводять до змін при одержанні результату (вихідного продукту). Так, британський дослідник О. Д. Херт, критикуючи неокласичну економічну модель, відмічає, що вона розглядається як досконало ефективна «чорна скринька», ігнорує проблеми стимулювання в середині фірми й нічого не говорить про внутрішню організацію фірми та про її ієрархічну структуру, межі фірми та про процес прийняття рішень у ній [2, с. 17]. За таким підходом фірма формально представляє дії власників ресурсів, які їх розміщують у найбільш цінні сфери використання, та забезпечує відокремлення виробництва від споживання, що здійснюється з метою максимізації прибутку. Відповідно, неокласична теорія практично не дозволяє аналізувати особливості функціонування сучасних корпорацій, в яких існують складні взаємозв'язки принципів та агентів, і не дозволяє проаналізувати вплив таких взаємодій на результати функціонування корпорацій. Вона також не дає змоги враховувати реальні проблеми практичного функціонування корпоративних структур, наявний в них організаційні проблеми та процес прийняття рішень в умовах реалізації різних моделей корпоративного управління, що зумовило необхідність пошуку і розробки вченими більш складних організаційних концепцій та теорій.

Значного розвитку й наближення до практичних проблем система знань у сфері корпоративного управління набула завдяки розвитку неокласичної теорії, тобто комплексу положень та припущень, які розкривають особливості здійснення взаємовідносин між реципієнтами та постачальниками капіталу корпорацій, дають змогу проводити аналіз взаємодій між управлінськими суб'єктами та створюють передумови для пошуку найбільш оптимальних моделей реалізації управління в практичній діяльності корпоративних структур. Неокласичну теорію фірми слід розглядати у вигляді певного з'єднувального елемента між напрацюваннями в сфері неокласичної теорії, спрямованими переважно на вивчення трансформаційних

витрат, та розглядом теорії фірми через призму нового теоретичного конструкта – «транзакційних витрат», що дає змогу більш предметно вивчати природу, межі та внутрішню організацію фірми.

На відміну від неокласицизму, неоінституціоналізм надає нові можливості для інтерпретації теорій корпоративного управління та розширює сферу їх застосування (обмежена раціональність (асиметричність інформації в економічних агентів), різнобічність інтересів, опортуністична поведінка, специфічність активів, вплив інститутів тощо). Неоінституційна інтерпретація розуміння сутності фірми та поведінки організації дає змогу забезпечити їх більш реальний аналіз, що зумовлює необхідність її використання для вирішення завдань корпоративного управління. Корпоративне управління в контексті цієї теорії слід розглядати, як окремий інститут, функціонування якого пов'язане з транзакційними витратами на взаємодію агентів у процесі функціонування корпоративної структури. Як об'єкт вивчення неоінституційної теорії в майбутньому корпоративне управління продовжить розширюватись, оскільки застосування інституційного підходу дає змогу сформувати узгоджені теоретико-методологічні засади для забезпечення ефективного регулювання та управління на різних рівнях функціонування корпоративних структур.

Враховуючи наявність доволі широкого спектра підходів дослідників до обґрунтування сутності корпоративного управління та відсутність чітких меж неоінституційної економічної теорії, можна виокремити групу концепцій та парадигм, які належать до неоінституційної теорії корпоративного управління. З огляду на це Е. Клепчарек зазначає, що в літературі не можна знайти будь-якої універсальної однозначної типології теорій корпоративного управління, основою яких є використання інституційного аналізу. Отже, виникає проблема – чи можливо і обґрунтовано перетворити теорії управління, засновані на неокласичній парадигмі, в неоінституційні теорії та чи слід розрізняти «чисто» інституційні теорії на основі аналізу транзакційних витрат і ті теорії, що прямо не стосуються аналізу інституцій та транзакцій [3, с. 244]. Наявність значного плюралізму в підходах вчених до формування теорії корпоративного управління на основі використання неоінституційних засад зумовлює необхідність їх аналізу та систематизації з метою обґрунтування системи вимог, які мають висуватись до бухгалтерського обліку з метою підвищення якості системи корпоративного управління.

Перед тим, як безпосередньо перейти до розгляду окремих неоінституційних теорій, що пояснюють особливості функціонування системи корпоративного управління, слід враховувати наявну критику неоінституційної парадигми вченими зі сфери корпоративного управління та приділити цим питанням більшу увагу. На думку П. С. Фісса [4, с. 390–393], критичні зауваження можна об'єднати в дві групи: 1) врахування ролі влади в інституційних взаємодіях, що передбачає розгляд інституціоналізації як внутрішньополітичного процесу, який відображає владу та інтереси коаліції суб'єктів таких взаємодій; 2) врахування особливостей використовуваних механізмів корпоративного управління в сучасних умовах (економічні та правові традиції, захист інтересів акціонерів, забезпечення сталого розвитку тощо). Вищенаведені зауваження також мають бути основою розробки системи обліково-аналітичного забезпечення корпоративного управління, що

будуватиметься на положеннях неоінституційної теорії. Зокрема, значну увагу треба приділяти питанням реалізації облікової політики в корпоративних структурах, що є одним із прикладів реалізації влади, та розробці засобів інформування про економічні, екологічні та соціальні аспекти їх функціонування.

На сьогодні вченими розглядаються різноманітні складові неоінституційної теорії (субтеорії, напрями, течії), які можуть бути використані для покращання системи корпоративного управління. Так, Е. Клепчарек у складі теорій корпоративного управління виокремлює обмежувальні інституційні теорії, до складу яких входять: агентська теорія, теорія трансакційних витрат, теорія прав власності, теорія контрактів [3, с. 250]. П. С. Молчанов до складу неоінституційних теорій, за допомогою яких обґрунтовуються проблеми функціонування системи корпоративного управління, відносить теорію прав власності, економіку права, теорію економічних організацій та нову економічну історію [5, с. 13]. Проте, як показує проведений аналіз, переважна більшість досліджень у сфері корпоративного управління ґрунтуються на ідеях агентської теорії (теорії агентських відносин) і пов'язаних з ними нормативних та позитивних дискусіях, оскільки саме агентська проблема займає одне з перших місць в корпоративному управлінні. Цю позицію також підтверджує К. М. Ейзенгардт, який зазначає, що в основі багатьох досліджень в сфері корпоративного управління була використана агентська теорія, а також пов'язані з нею нормативні, емпіричні та політичні дебати [6, с. 59]. Насамперед це обґрунтовується тим, що агентська теорія стосується багатьох аспектів функціонування корпоративних структур, починаючи від питання щодо причин їх виникнення та визначення меж, і закінчуючи питаннями обґрунтування причин формування структури капіталу (розпорощена власність, пірамідальні структури тощо) та даних форм організації бізнесу. Як і інші теорії, які стосуються діяльності корпоративних структур, агентська теорія фокусується на працівниках і на тому, яким чином вони себе поведуть у внутрішньокорпоративному середовищі.

По-друге, особливої актуальності агентська проблема в корпоративному управлінні набула після краху компанії «Enron», яка сколихнула всю американську фінансову систему внаслідок зловживань з боку її топ-менеджменту. Окрім цього, привернення уваги до агентської проблеми в останні роки обґрунтовується й тим, що агентські відносини в корпоративних структурах ускладнюються з кожним роком внаслідок глобалізації світової економічної системи, наростання динаміки та збільшення різноманіття економічних змін. Все це призводить до появи значної кількості проблем у діяльності корпоративних структур, які можуть з різною силою виявлятися на усіх етапах їх життєвого циклу.

Для наукової спільноти агентська проблема в корпоративних структурах стала відомою завдяки виходу у 1932 р. праці А. А. Берле мол. та Г. К. Мінза «Сучасна корпорація та приватна власність», однак автори наголошували на ефективності діяльності менеджменту в публічних корпораціях з розпорощеною власністю, тому ця проблема не привернула особливої уваги вчених і практиків. На початку 1970-х рр. М. К. Дженсен та В. Х. Меклінг спростували це твердження й довели, що власні інтереси менеджерів корпорацій не завжди збігаються з інтересами її власників та інших стейкхолдерів, що створило передумови для розробки комплексу заходів, які б

дали змогу мінімізувати наслідки виникнення агентської проблеми. Варто зазначити, що в праці Р. Коуза від 1937 р. «Природа фірми» [7, с. 34–38] автор вперше обґрунтував доцільність взяття до уваги трансакційних витрат, які стосуються процедури складання й виконання контрактів. Однією з причин збільшення цих витрат є необхідність мінімізації наслідків виникнення агентської проблеми, що виникає в корпоративних структурах. Надалі агентська проблема досліджувалась значною кількістю вчених, які розглядали особливості її виникнення в різноманітних сферах економічної діяльності, зокрема у сфері корпоративного управління, досліджували міжнародні особливості вияву, а також пропонували шляхи усунення негативних наслідків в результаті її появи.

На думку Я. І. Кузьміна, К. А. Бендукідзе та М. М. Юдкевич можна виокремити дві основні передумови виникнення агентської теорії, які стосуються формального моделювання контрактних відносин:

1) всі учасники контрактних відносин передбачаються повністю раціональними. Зокрема, вони володіють параметричним знанням щодо ситуації, в якій знаходяться (вони не знають, що відбудеться у майбутньому, але знають структуру проблем, які можуть виникнути) та їх обчислювальні здатності не обмежені. Це дає змогу їм знаходити найбільш ефективні рішення як функції різних станів природи;

2) учасники контрактних відносин володіють різною інформацією щодо основних ключових змінних. Таким чином, інформація хоч і є повною, але розподілена між учасниками асиметрично [8, с. 300]. Зокрема, друга передумова безпосередньо стосується системи бухгалтерського обліку, яка виступає основним інформаційним джерелом для прийняття рішень у системі корпоративного управління. Нерівномірний доступ до облікової інформації між різними групами користувачів (суб'єктами організації та ведення обліку і суб'єктами прийняття рішень; суб'єктами прийняття рішень та суб'єктами корпоративного управління тощо) є передумовою виникнення інформаційної асиметрії, що призводить до можливості здійснення опортуністичної поведінки більш поінформованими користувачами, оскільки саме на основі показників, які розраховуються на підставі облікових даних, відбувається отримання компенсаційних виплат.

Поняття опортуністичної поведінки менеджерів як окреме біхевіоральне припущення було введено та обґрунтоване О. Вільямсоном, який зазначав, що люди-агенти підвладні вродженому раціоналізму, а тому поведінка їх є зумисне усвідомленою, однак лише обмежено усвідомленою, і вони схильні до опортунізму, який є умовою задоволення власних потреб [9, с. 30]. Опортунізм є зворотним поняттям до покірності, тому опортуністичну поведінку агентів слід розглядати, як недобросовісну поведінку, спрямовану на власне збагачення за рахунок принципалів шляхом нераціонального використання ресурсів корпоративної структури, прямих крадіжок та службових зловживань на власну користь, максимізації управлінського впливу, підвищення власного іміджу, прийняття неефективних управлінських рішень тощо. Бажання агентів максимізувати власні вигоди не приводить до прийняття ними рішень, які максимізували б цінність як для принципалів, так і для суспільства загалом. З огляду на це для підвищення ефективності функціонування організацій, за рекомендаціями автора [9, с. 64], необхідно робити організаційні поправки на

згубні ефекти опортунізму, тобто проводити координацію та реформування існуючих агентських відносин в корпоративних структурах.

Згідно з агентською теорією, корпоративна структура розглядається, як сукупність певних неповних «контрактів» між різними видами учасників корпоративних відносин (акціонери, кредитори, менеджери, інші стейкхолдери тощо), частина з яких є агентами, а інші – принципалами. Під неповним контрактом слід розуміти неможливість принципалів скласти такий контракт, який би забезпечував прямий взаємозв'язок винагороди агента та зусиль, які він витратить на його реалізацію, оскільки діяльність агента не піддається прямому контролю, а її результати не свідчать про якість прийнятих ним рішень. У рамках таких взаємовідносин виникає агентська проблема, що характеризується неналежним виконанням агентських зобов'язань. Така ситуація можлива в умовах формування агентських відносин, тобто у разі, коли принципали, наприклад акціонери, залучають іншу сторону – агентів, наприклад менеджерів, для здійснення керівництва корпоративною структурою за відповідну винагороду на основі делегування своїх прав на прийняття управлінських рішень. Водночас відповідальність за дії менеджменту несуть власники корпоративної структури. Делегування таких прав та повноважень є першоосновою появи агентської проблеми, визначальною причиною можливості наявності різних інтересів у різних учасників корпоративної структури (потенційного конфлікту інтересів), що призводить до виникнення агентських витрат, а отже, знижується ефективність корпоративного управління та ринкова вартість корпоративної структури.

Основними причинами делегування повноважень у корпоративних структурах від принципалів до агентів, на думку А. В. Лібмана [10, с. 123–124], є такі: 1) виникнення та розвиток інституту залучення зовнішнього капіталу через випуск акцій; 2) збільшення значної кількості дрібних постачальників капіталу; 3) спеціалізація та розподіл праці, що зумовили відокремлення функцій управління від фінансування та кредитування діяльності корпорацій. Наявність вищенаведених причин є свідченням того, що делегування повноважень у корпоративних структурах від принципалів до агентів є закономірним процесом, перехід до якого відбувся за об'єктивних обставин – через ускладнення й урізноманітнення акціонерної форми власності.

Таким чином, основна суть агентської проблеми зводиться до того, що менеджери як агенти акціонерів (принципалів) можуть здійснювати дії, спрямовані на задоволення власних інтересів (опортуністична поведінка), що може суперечити інтересам акціонерів (максимізації їх багатства). Виникнення такої ситуації обґрунтовується такими причинами:

- 1) наявністю різноманітних цілей;
- 2) різним доступом до інформації, що стосується діяльності корпоративної структури;
- 3) різним рівнем ризиків, які несуть обидва суб'єкти взаємовідносин у рамках корпоративної структури.

Приклад відмінних інтересів між принципалами та агентами в системі корпоративного управління наведено на рис. 1.

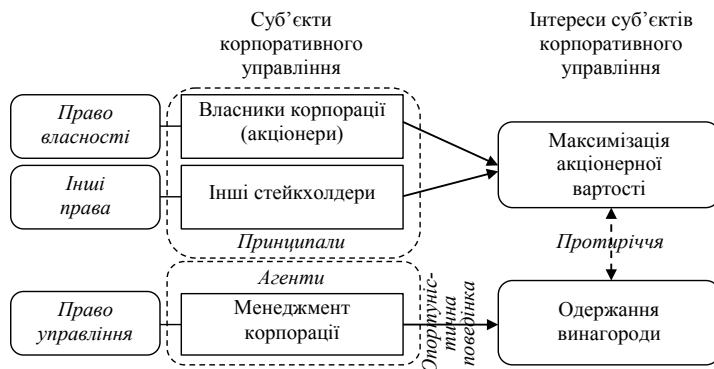

Рис. 1. Протилежність інтересів менеджменту та стейкхолдерів як основна причина агентської проблеми

Джерело. Узагальнено на основі оцінки чинної практики.

Наведене на рис. 1 протиріччя між інтересами агентів та принципалів у системі корпоративного управління є однією з причин невиконання поставлених перед корпоративними структурами завдань (підвищення акціонерної вартості), яка виникає в результаті здійснення агентами опортуністичної поведінки, зокрема і за допомогою зловживання варіативними інструментами бухгалтерського обліку (облікова політика, професійне судження), які виступають інструментами підтвердження виконання агентами їх контракту.

Як відмічає О. Д. Херт, [2, с. 18] агентська теорія, на відміну від неокласичної, дає змогу врахувати проблеми внутрішньофірмового стимулювання, більш реалістично відобразити діяльність фірми, розглядаючи окремі якості вхідних даних як ендогенних, а не екзогенних величин, наприклад стимули діяльності менеджерів корпоративних структур. Відповідно одним з основних завдань агентської теорії є побудова оптимальної системи стимулювання діяльності агентів у корпоративних структурах, яка б забезпечувала створення таких умов, коли агенти діяли би інтересах принципалів. Основні теоретичні засади агентської проблеми в корпоративних структурах наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Теоретичні засади агентської проблеми в корпоративних структурах

№ з/п	Елементи агентської проблеми	Характеристика елементів з позиції агентської теорії
1	Менеджери	Агенти
2	Власники	Принципалі
3	Тип поведінки менеджера	Індивідуальна, опортуністична
4	Об'єкт аналізу	Контракт між принципалами та агентами
5	Основа щодо прийняття менеджерами рішень	Самозацікавленість, обмежена раціональність, відраза до ризику
6	Направленість інтересів власників та менеджерів	Відмінна або повністю протилежна

7	Забезпеченість інформацією власників та менеджерів	Асиметрична
8	Основа щодо відносин між власниками та менеджерами	Контроль та моніторинг на передконтрактній та постконтрактній стадіях

Джерело. Узагальнено на основі емпіричного дослідження.

У рамках окремої корпоративної структури можна виокремлювати різні рівні агентських відносин у результаті наявності різних варіантів делегування повноважень між її учасниками. До складу первинних відносин, які є в переважній більшості корпоративних структур і на яку звертається переважна увага сучасними вченими, належать агентські відносини між акціонерами й менеджерами, та між кредиторами й акціонерами. В першому виді відносин акціонери делегують повноваження менеджерам на управління корпоративною структурою, а в другому – кредитори надають корпоративній структурі капітал у користування, розпорядження яким делегується акціонерам. Окрім цього, особливо в країнах, де держава має значну частку в структурі капіталу корпорацій, наприклад в Китаї, значної актуальності набуває аналіз агентських відносин між мажоритарними та міноритарними акціонерами, оскільки концентрація контролю над корпоративною структурою в руках держави призводить до відсутності управлінських ініціатив та часткового ігнорування прав міноритарних акціонерів, яких у цьому варіанті відносин слід розглядати як принципали щодо мажоритарних акціонерів (агентів).

У рамках корпоративної структури також можуть простежуватися й інші випадки вияву агентської проблеми, пов'язані з делегуванням управлінських повноважень, що є результатом збільшення різноманітності агентських відносин (зростання кількості принципалів та агентів у корпоративних структурах, перетинання їх прав та сфер відповідальності). Відповідно до класифікації корпоративних агентських відносин, запропонованої І. В. Шевченко та М. В. Курузовим [11, с. 26], можна розрізнити вертикальні та горизонтальні їх види (рис. 2).

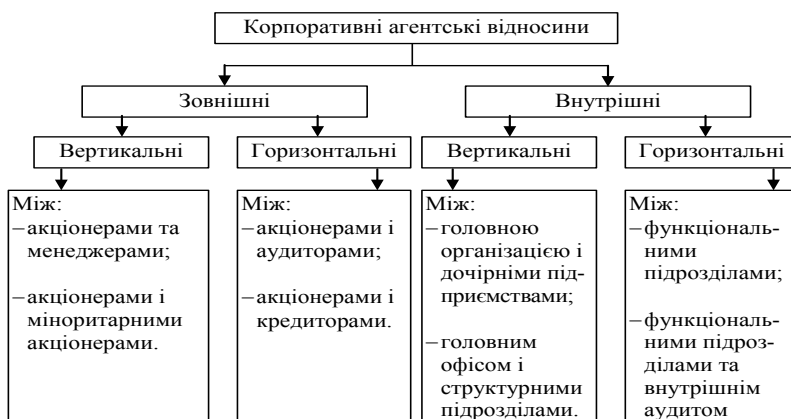

Рис. 2. Види агентських відносин за І. В. Шевченко, М. В. Курузовим
Джерело. Наведено за [11, с. 26].

Хоча делегування різних видів повноважень у корпоративних структурах виникло у результаті об'єктивної необхідності та було зумовлено особливостями розвитку корпоративної форми власності, їх впровадження спричинило виникнення негативних наслідків, що відповідним чином вплинули на діяльність корпоративних структур. Одним з основних серед таких наслідків є виникнення явища інформаційної асиметрії, тобто ситуації нерівного доступу до інформації, коли агент володіє більшим обсягом інформації порівняно з принципалом, що дає змогу першому здійснювати недобросовісну поведінку, спрямовану на задоволення власних інтересів, які частково або повною мірою не збігаються з інтересами принципала. В умовах інформаційної асиметрії принципали не можуть адекватно контролювати роботу агентів. Неповнота інформації є прикладом її асиметричності у тому випадку, якщо вона є неповною відносно агента, який володіє більш повною інформацією. Якщо агент та принципал одночасно володіють неповною інформацією про фірму, то це є прикладом симетричної інформації щодо взаємозв'язку принципал–агент.

Висновки. Проведений аналіз сутності агентської проблеми, причин її виникнення та особливостей вияву в корпоративному управлінні дає змогу встановити її прямий зв'язок з обліковою системою, яка має подвійну природу. Облікова система корпоративної структури з одного боку, виступає основним джерелом інформації для аналізу принципалами ефективності діяльності агентів, а з іншого – сама є джерелом виникнення інформаційної асиметрії, яка може призводити до здійснення агентами опортуністичної поведінки.

З метою мінімізації наслідків виникнення агентської проблеми в системі корпоративного управління необхідно удосконалити облікову систему корпоративної структури за такими напрямками:

- підвищення прозорості облікової інформації, яка використовуватиметься принципалами для аналізу ефективності діяльності агентів;
- формування облікової інформації про агентські витрати корпоративних структур;
- розвиток бухгалтерського обліку в корпоративних структурах у напрямі зменшення інформаційної асиметрії між агентами та принципалами;
- розвиток бухгалтерського обліку в корпоративних структурах у напрямі усунення можливості здійснення опортуністичної поведінки агентами;
- усунення бухгалтерського опортунізму в корпоративних структурах для реалізації облікової політики та здійснення професійних суджень бухгалтерами.

Перспективи подальших досліджень. У подальших наукових дослідженнях доцільно акцентувати увагу на оптимізації конкретних елементів облікової системи корпорацій з метою уникнення агентської проблематики в системі корпоративного управління.

Література

1. Demsetz H. The structure of ownership and the theory of the firm. *Journal of Law and Economics*. 1983. Vol. 26. Issue 2. P. 375–390.
2. Hart O. D. *Firms, Contracts, and Financial Structure*. Oxford: Oxford University Press, 1995. 228 p.

3. Klepczarek E. Corporate governance theories in the new institutional economics perspective. the classification of theoretical concepts. *Studia Prawno-ekonomiczne*. 2017. Vol. 105. P. 243-258.
4. The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism. Ed. by R. Greenwood, Ch. Oliver, R. Suddaby, K. Sahlin-Andersson. SAGE, 2008. 840 p.
5. Молчанов П. С. Институциональные аспекты системы корпоративного управления. Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 Москва, 2005. 168 с.
6. Eisenhardt K. M. Agency theory: An assessment and review. *Academy of Management Review*, 1989. 14 (1). P. 57–74.
7. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / за ред. О. Е. Вільямсона, С. Дж. Вінтера ; пер. з англ. А. В. Куликова ; наук ред. В. П. Кузьменко. Київ : А.С.К., 2002. 336 с.
8. Кузьминов Я. И., Бендукидзе К. А., Юдкевич М. М. Курс институциональной экономики: институты, сети, трансакционные издержки, контракты : учебник для студ. вузов. Москва : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. 442 с.
9. Вільямсон О. Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ : АртЕк, 2001. 472 с.
10. Либман А. В. Теоретические аспекты агентской проблемы в корпорации. *Вестник СПбГУ*. 2005. Вып. 1 (8). С. 123–140.
11. Шевченко И. В., Курузов М. В. Внутрикорпоративные агентские конфликты и их классификация. *Финансы и кредит*. 2014. № 10 (586). С. 25–30.

References

1. Demsetz H. (1983) The structure of ownership and the theory of the firm. *Journal of Law and Economics*. Vol. 26. 375-390.
2. Hart O. D. (1995) *Firms, Contracts, and Financial Structure* / O.D. Hart. – Oxford: Oxford University Press.
3. Klepczarek E. (2017) Corporate governance theories in the new institutional economics perspective. the classification of theoretical concepts. *Studia Prawno-ekonomiczne*. Vol. 105. 243-258.
4. The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism (2008). Ed. by R. Greenwood, Ch. Oliver, R. Suddaby, K. Sahlin-Andersson. SAGE.
5. Molchanov P. S. (2005) *Ynstytutsyonalnue aspektu systemu korporatyvnoho upravleniya*. Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01 Moskva.[in Russian].
6. Eisenhardt K.M. (1989) Agency theory: An assessment and review. *Academy of Management Review*, 14(1). 57-74.
7. Pryroda firmy: Pokhodzhennia, evoliutsiia i rozvytok (2002)/Za red. O.E. Viliamsona, S.Dzh. Vintera. K.: A.S.K. [in Ukrainian].
8. Kuzmynov Ya. Y., Bendukydze K. A. & Yudkevych M. M. *Kurs ynstytutsyonalnoi ekonomyky: ynstytutu, sety, transaktsyonnye yzderzhky, kontraktu* : uchebnyk dlia studentov vuzov. M.: Yzd. dom HU VShE. [in Russian].
9. Viliamson O. E. (2001) *Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: Firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv*. K.: Vydavnytstvo "ArtEk". [in Ukrainian].

10. Lybman A. V. (2005) *Teoreticheskiye aspektu ahentskoi problemu v korporatsyy Vestnyk SPBHU*. 1 (8). 123-140. [in Russian].
11. Shevchenko Y. V. & Kuruzov M. V. (2014) *Vnutrykorporatyvnye ahentskiye konflyktu y ykh klassyfykatsyia. Fynansu y kredyt*. 2014. 10 (586). 25-30. [in Russian].

Статтю отримано 14 жовтня 2019 р.

Article received October 14, 2019.